

ФУНКЦІЇ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ВАЛЕОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ

Розглянуто роль і місце валеологічного виховання у навчальному процесі. Виокремлено основні цілі та завдання вищої педагогічної освіти у даному напрямку. Визначено функції вищої педагогічної освіти в галузі валеологічного виховання та проаналізовано форми і прийоми його реалізації.

Ключові слова: валеологічне виховання, вчитель початкових класів, соціальний педагог, функції вищої педагогічної освіти.

Рассмотрена роль и место валеологического воспитания в учебном процессе. Выделены основные цели и задачи высшего педагогического образования в данном направлении. Определены функции высшего педагогического образования в области валеологического воспитания и проанализированы формы и приемы его реализации.

Ключевые слова: валеологическое воспитание, социальный педагог, учитель начальных классов, функции высшего педагогического образования.

The role and place of valeological education is described. The main aims and tasks of higher education in this respect are outlined. The functions of higher pedagogical education in the sphere of valeological education are described.

Key words: functions of higher pedagogical education, primary school teacher, social teacher, valeological education.

Вступ

У контексті соціально-економічної модернізації українського суспільства питання здоров'я нації набуває особливого значення. Індивідуальне здоров'я є однією із найвищих цінностей, яка визначає успішність у житті, формує інтереси, впливає на можливість професійного зросту, реалізації творчих здібностей, гармонійного життя у соціумі.

Розуміння та усвідомлення цієї цінності досягається у процесі життя людини за допомогою освіти та виховання, що здійснюється вчителями, вихователями дитячих колективів і соціальними педагогами.

Основні завдання і шляхи вирішення цих питань відображено в таких основних нормативних документах як Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) (1993), Загальна концепція неперервної валеологічної освіти (1994), Концепція «Сім'я і родинне виховання» (1996), Концепція інтегративної українознавчої валеологічної освіти в Україні (1996), «Національна програма патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства», (1999), Закон України «Про охорону дитинства» (2001), Концепція формування

позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей та молоді (2004) та інші.

У документах зазначено, що пріоритетним завданням системи освіти є навчання людини відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих як до найвищих суспільних та індивідуальних цінностей. Це здійснюється шляхом розвитку ефективної валеологічної освіти, медико-санітарного просвітництва, активних форм збереження, зміцнення та удосконалення індивідуального здоров'я, отриманого від природи.

Способи і шляхи педагогічної діяльності у цих напрямках закладаються у дитинстві. Особливої гостроти ця проблема набуває під час вступу дітей до школи. Докорінні зміни стилю життя, нові вимоги, що висуваються до учня, соціальне середовище й, особливо, перші негаразди у процесі навчання часто створюють стресову ситуацію для дитини, наслідки якої можуть виявлятися протягом усього життя.

Головну роль у подоланні цих негативних процесів відіграє сім'я, вчитель початкових класів та соціальний педагог. Від спільних зусиль та вмінь знайти індивідуальний підхід до кожного учня, визначити вектор спрямування диференційованих вимог, оцінити його здібності та можливості у процесі навчання та виховання

залежить щасливе та повноцінне життя дитини. Не менш важливим є й уміння навчити школяра цінувати, берегти та зміцнювати своє здоров'я, знаходити правильні шляхи вирішення життєвих проблем, формувати навички зміцнення здоров'я, уміння адаптуватися у соціальному середовищі, в якому він живе, формує своє ставлення до життя й оточуючих на високих моральних засадах.

Багато наукових праць присвячено проблемам валеологічного виховання молодших школярів та дослідженню феномена формування здорового способу життя (Л. Білик, О. Ващенко, А. Вишня, М. Гончаренко, В. Горашук, Т. Книш, Г. Кривошеєва, С. Лупаренко, В. Оржеховська, О. Петрик, С. Рибальченко, С. Свириденко, Н. Суховєєва, Л. Сущенко, В. Цись та інші). Підкреслюється, що виховання учнів початкових класів має свої особливості, у зв'язку з цим вирішення завдань валеологічного виховання має свою специфіку.

Підкреслимо, що питання суспільної діяльності вчителя та соціального працівника у цьому напрямку навчально-виховної роботи не знайшли достатнього висвітлення у науково-педагогічній літературі. Водночас, вивчення даного питання з точки зору координації функцій діяльності соціального педагога та вчителя дає можливість розглянути шляхи створення умов для формування готовності педагогічних працівників до здійснення валеологічного виховання молодших школярів. Тому проблема, яка розглядається у даній статті, є актуальною та своєчасною.

Робота виконана за планом НДР Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського.

Мета, завдання роботи, матеріал і методи.

Метою статті є аналіз та порівняння функцій виховної діяльності вчителя початкових класів та соціального працівника у напрямку валеологічного виховання.

Виділено такі *завдання*: визначити основні функції вищої педагогічної освіти у галузі валеологічного виховання та проаналізувати форми і прийоми його реалізації.

У ході дослідження використовувалися такі теоретичні *методи* як аналіз, порівняння, систематизація й узагальнення здобутих даних.

Результати дослідження

Здійснення валеологічного виховання як пріоритетного напрямку діяльності вищої педагогічної школи передбачає створення та використання креативної системи виховання, яка спрямована на формування культури здоров'я і здорового способу життя як життєвих цінностей, що відображають загальнокультурний світогляд особистості.

Початок навчання у школі в цілому позитивно впливає на дитину, оскільки вона вступає у нове середовище свого життя, формується її соціальне «я», «внутрішня позиція школяра», яка допомагає їй навчатися, отримувати нові знання, бути оточеним новими друзями. У цей же час – це своєрідний стрес, адже не завжди дитині вдається

одразу адаптуватися до нових умов життя, праці, режиму дня, соціуму, що її оточує. Окрім цього, дитина переживає кризу 7 років, яка є єдиною ланкою між дошкільним та шкільним віком і яку учень, його батьки, вчителі та вихователі повинні подолати, зводячи до мінімуму негативні наслідки цього періоду.

У молодшому шкільному віці дитина починає усвідомлювати свої потреби бути здоровою, цікавиться своїм здоров'ям, тому ця особливість її розвитку, поряд з іншими, повинна бути у центрі уваги вчителя та соціального працівника школи [3; 5].

У процесі навчання у вищому навчальному закладі майбутньому вчителю початкових класів та соціальному педагогу необхідно отримати певну підготовку до валеологічного виховання учнів, яка передбачає, як набуття необхідних теоретичних знань, практичного досвіду, так і формування відповідного ставлення до вирішення питань валеологічного виховання. Зміст і спрямованість вищої педагогічної освіти визначає рівень підготовки майбутніх спеціалістів у даному напрямку.

Ознайомлення з основними підходами до валеологічного виховання учнів у процесі вивчення теоретичних джерел, засвоєння особливостей організації валеологічного виховання учнів молодшої школи, а також урахування недостатньої розробки даної проблеми, дало можливість виділити основні функції вищої педагогічної освіти у підготовці педагогічних працівників до валеологічного виховання учнів.

Ціннісно-орієнтаційна функція. Виділення цієї функції зумовлено тим, що валеологічне виховання направлене на формування здатності самореалізовуватися за законами свого виду, зберегти генофонд та пристосовуватися до існуючих умов навколишнього середовища у процесі збереження та зміцнення здоров'я людини.

Через валеологічне виховання здійснюється педагогічний вплив, зорієнтований на формування індивідуального здоров'я школяра, на позитивне насичення його життєдіяльності шляхом розкриття його фізичних можливостей. Одна із складових мети валеологічного виховання – формування понять гармонійної єдності людини і природи, що носить глибоке філософське підґрунтя: взаємодія людини з довкіллям, людина в універсумі, гармонія та одноосібність людини і природи тощо.

Ми дотримуємося думки про те, що валеологічне виховання повинно будуватися на ідеї формування індивідуального здоров'я особистості, однак також урахувати існування соціального здоров'я – як такого, що генерує усі запоруки розвитку суспільства, і є таким, як загальна характеристика здоров'я його членів, космічне здоров'я, етнічне здоров'я, сімейне здоров'я [1].

Отже, ціннісно-орієнтаційна функція вищої педагогічної освіти у підготовці майбутніх учителів та вихователів до валеологічного

виховання учнів визначає становлення загальних норм стосунків, принципів поведінки, ціннісних орієнтирів по відношенню до здоров'я дитини. Це дає можливість виробити такі якості як цілеспрямованість на результат досягнення міцного здоров'я у даний період життя і збереження його протягом усього життя людини. При цьому активізуються такі якості як ініціативність, діловитість, мобільність.

Реалізація ціннісно-орієнтаційної функції вищої педагогічної освіти формує терплячість до чужих світоглядних орієнтацій по відношенню до здоров'я, самостійність під час прийняття рішень, орієнтацію на пошук та залучення усіх можливих ресурсів для збереження та зміцнення як індивідуального здоров'я, так і здоров'я тих, хто оточує.

Програмно-змістова функція вищої педагогічної освіти у підготовці майбутніх учителів та вихователів до валеологічного виховання учнів задовольняє потребу в набутті досвіду програмно-змістового осмислення і вирішення завдань валеологічного виховання учнів. Зміст валеологічного виховання у молодшій школі будується на ідейному ґрунті усвідомлення таких понять як «здоров'я та його складові», «взаємодія людини і природи», «взаємодія людини та освітнього середовища» і т. п.

Виділення зазначеної функції зумовлено тим, що валеологічне виховання у повній мірі розкривається як результативний програмно-змістовий педагогічний процес. Він здійснюється у пошуковому (самопошук, розкриття людини у взаємодії з еко-, соціо- та етносередовищами), регулятивному (актуалізація роботи у напрямку зміцнення здоров'я), реалізаційному (спрямування на використання свого потенціалу як здорової людини, на саморозкриття і самореалізацію) та гармонізуючому (спонукання до виявлення результату, праці у напрямі результату) напрямках.

У процесі навчання у вищому навчальному закладі майбутній професіонал повинен засвоїти програмний зміст необхідних йому знань, як дидактичного, так і методичного плану, для здійснення валеологічного виховання молодших школярів. Специфіка цих знань полягає у тому, що валеологічний освітянський та виховний процес у молодшій школі здійснюється з урахуванням особливостей когнітивної та емоційно-чуттєвої сфери молодшого школяра.

Процес цілеспрямованого та організованого засвоєння школярами норм збереження та покращення індивідуального здоров'я спирається на певні методологічні принципи. Вони передбачають формування власної концепції здорової людини, постійну інформативність учителя соціального працівника про стан здоров'я своїх учнів та знання їх резервних можливостей, сприяння включенню й удосконаленню механізмів саморозвитку, здійсненню стратегічного педагогічного впливу.

Результативний напрямок валеологічного виховання передбачає виправлення стану ставлення учнів до свого здоров'я, хибних уявлень про деякі

дії, речовини, вчинки, а також розкриття нових фізичних, психічних, емоційних, ментальних та духовних можливостей учнів через розумне зміцнення організму.

Реалізаційний напрямок валеологічного виховання дає можливість ознайомлення школярів з різними видами фізичної діяльності, які сприяють накопиченню нових резервів організму учнів. Рух від набуття до реалізації здоров'я є найвірнішим шляхом розвитку школяра. Акумуляція здоров'я без його реалізації також небажана, як і виснаження людини без поповнення фонду здоров'я.

Гармонізуючий напрямок реалізується у тому, щоб не тільки навчити дітей тому, як берегти здоров'я, але й уміти продемонструвати користь від зусиль через яскраву і колоритну системну допомогу в реалізації накопиченої енергії. Це надасть відчуття позитивного навчання та радісних емоцій учня [6].

Інформаційно-дидактична функція сприяє забезпеченню ефективного процесу, засвоєння майбутніми педагогами валеологічних знань, використання яких буде сприяти виховному впливу на свідомість і поведінку учнів, формувати у них культуру індивідуального здоров'я.

У процесі аналізу методичної літератури (Т. Бойченко, О. Команєва, С. Рибальченко, В. Цись, В. Шахненко та ін.) встановлено, що валеологічне виховання передбачає виховання цілої системи якостей особистості, таких як обережність (безпека взимку, причини виникнення пожеж, обережне поводження з ліками, предметами побуту та електроприладами, особиста безпека, безпека на вулиці, правила дорожнього руху для пішоходів, перехрестя, безпека у школі, на відпочинку, в лісі, відпочинок на воді); охайність (охайність та особиста гігієна, гігієна шкільних речей, гігієна харчування); дисциплінованість (розпорядок дня, вчимося і відпочиваємо); дружелюбність (вибір друзів, форма вітання); відповідальність (права та обов'язки дитини вдома та у школі); доброзичливість (позитивні та негативні емоції, їх значення для здоров'я); витонченість (музика і здоров'я); духовність (духовна складова здоров'я).

Завдяки дії інформаційно-дидактичної функції у процесі валеологічного виховання формується низка понять і уявлень, які охоплюють коло проблем, пов'язаних із розумінням сутності здоров'я, особливостями росту та розвитку людини. У дане коло проблем також включаються необхідність дотримання гігієни тіла та житла, правила поведінки у різних суспільних місцях, дома та на природі, знання прав дитини, перспективи її всебічного розвитку, яке можливе при наявності хорошого здоров'я.

Валеологічне виховання спрямоване на усвідомлення здоров'я як певної культури, коли здоров'я є тим параметром, який робить людину повноцінною, гідною поваги, захоплення.

Інформаційно-дидактична функція валеологічного виховання передбачає формування здатності школяра усвідомлювати себе як залежного від

умов існування, які створюються розумом і культурою людини, а також відчувати власну відповідальність як носія гуманістичної екологічної спільноти. Важливим є також розвиток умінь диференціювати ті категорії, що потрапляють у поле культури здоров'я, а саме: природне-штучне, корисне-шкідливе, структурне-алогічне тощо. Необхідним показником дійсної приналежності до даної культури є виховання оздоровчої поведінки. У світі сучасних екологічних і гуманістичних пріоритетів формування культури здоров'я українців, як своєрідного явища, охоплює усі рівні проблеми, починаючи від етнічного самоусвідомлення себе як здорового суб'єкта, сильного духовно, фізично та соціально адаптованого, до розташування акцентів відповідно до умов сьогодення.

Організаційно-діяльнісна функція є основою для залучення майбутніх педагогів до валеологічної діяльності, набуття практичного досвіду, розв'язання актуальних завдань збереження та зміцнення здоров'я дітей. Валеологічне виховання передбачає використання чіткої системи методів, ефективність яких зумовлює набуття учнями тих якостей, що забезпечать їм індивідуальне здоров'я.

Із медичної точки зору, організм людини – складна система, яка складається із взаємопов'язаних частин, при чому робота кожної з них зумовлює здоров'я всього організму в цілому. Тому одним із завдань педагога у ході валеологічного виховання є прищепити своїм учням такі навички, як правильна поведінка та умінь надати першу медичну допомогу при незначних виявах нездоров'я свого товариша та інших людей, правильне реагування у випадку небезпечних ситуацій, у яких людина може опинитися, та їх попередження тощо.

Вектор організаційно-діяльнісної функції у даному напрямку – важливе джерело для формування світогляду, який виявляється у процесі взаємодії медицини і педагогіки. Педагогічний вплив на свідомість особистості з метою її індивідуальної підготовленості до усвідомлення себе як здорової, соціально адекватної людини, носить суспільно прийнятий медичний характер, виховує її здатність до особистісної реалізації.

Використання організаційно-діяльнісної функції сприяє виділенню таких форм валеологічного виховання як: інформаційно-повідомлювальні, оздоровчо-рухові, діагностично попереджувальні, тренувальні та пропагандистські.

Отже, зміст та значення функції вищої педагогічної освіти у підготовці майбутніх педагогів до валеологічного виховання учнів виявляється в організації педагогічних дій у ціннісно-орієнтаційному, програмно-змістовому, інформаційно-дидактичному та організаційно-діяльнісному напрямках, а завдання цієї підготовки полягає у її цілеспрямованій організації.

Розглянемо основні вектори підготовки соціальних працівників у галузі діяльності, спрямованої на забезпечення та зміцнення здоров'я учнів. Програма підготовки соціального

педагога передбачає, між іншим, надбання знань з основ валеології та соціальної гігієни, а у ході педагогічної діяльності він повинен вивчати психолого-медико-педагогічні особливості людини, яка навчається, умови мікросередовища та життя, допомагати становленню гуманних, морально здорових взаємовідношень, сприяти створенню психологічного комфорту та безпеки, а також забезпечувати охорону життя та здоров'я вихованців. Соціальний педагог виявляється для своїх вихованців як посередник між вихованцем та різними установами. Він також є захисник інтересів прав дитини, організатор спільної діяльності і наставник у вирішенні життєвих проблем, пов'язаних зі здоров'ям, зокрема. Така важлива діяльність у русі виховної системи навчально-виховних закладів здійснюється через реалізацію основних функцій роботи соціального педагога.

Зміст функцій, на наш погляд, відображає головні принципи виділених нами функцій вищої педагогічної освіти у підготовці майбутніх учителів та вихователів до валеологічного виховання учнів. Так, у процесі використання аналітико-діагностичної функції та функції соціально-педагогічної підтримки та допомоги учням соціальний педагог здатний виявити та ліквідувати причини, які сприяють руйнуванню здоров'я дитини та віддати йому кваліфіковану соціально-педагогічну допомогу у саморозвитку, самопізнанні, самооцінці, самоствердженні, самоорганізації та самореабілітації. Прогностична функція передбачає програмування та прогнозування процесу діяльності у сфері здоров'язбереження, а також планування соціально-педагогічної роботи на основі аналізу результатів попередньої діяльності. Через колекційну, соціально-профілактичну та охорону-захистну функції здійснюється позитивний вплив з метою подолання негативних звичок, створення профілактичних оздоровчих заходів тощо. Водночас, організаційно-комунікативна та координаційно-організаційна функції спрямовані на суспільну оздоровчу діяльність вихованців та педагогів.

Найбільш доцільними методами використання функції вищої педагогічної освіти у підготовці майбутніх учителів, вихователів та соціальних педагогів до валеологічного виховання учнів є розповіді, бесіди, приклади, вправи, ігри, виховні ситуації, змагання, ефективність яких залежить від їх об'єднання та підпорядкування мети.

С. Кондратюк, яка вивчає проблеми виховання здорового способу життя у молодших школярів, серед прийомів залучення учнів до здорового способу життя, що перевірялися на практиці, називає такі: наведення яскових прикладів, «проекування» розглянутих оздоровчих проблем на особистість молодшого школяра, постановка проблеми «невирішуваних питань», пов'язаних із станом здоров'я, актуалізація набутих молодшими школярами знань та досвіду з формування, збереження та зміцнення здоров'я [2, с. 107-108].

Переважну більшість форм і прийомів, що пропонуються для застосування у процесі

реалізації розглянутих функцій під час валеологічного виховання можна розподілити на загальні та специфічні. Загальні методи, форми і прийоми валеологічного виховання: бесіди, цікаві завдання (тематичні малюнки, кросворди, загадки), змагання, інсценізації, розповідь учителя, робота з підручником, ілюстраціями, плакатами, творчі хвилини, роздуми, слухання й аналіз оповідання, словникова робота. Специфічні форми і прийоми валеологічного виховання: валеологічні сюжетні та рольові ігри, спортивні і рухливі ігри та змагання, моделювання небезпечних ситуацій, релаксаційна пауза, валеологічна пауза, валеологічна хвилинка, фізкультхвилинка, гімнастика, фізичні вправи, вправи-тести для визначення стану здоров'я, ведення «паспорту здоров'я», «валеологічного щоденника», «книги здоров'я».

Висновки.

Валеологічне виховання сприяє створенню мотивації, що ґрунтується на позитивних інтересах і потребах особистості, прагненню до постійного збереження і розвитку власного здоров'я та дбайливого і бережливого ставлення до здоров'я людей, які нас оточують, до розвитку творчих

здібностей та духовного світу, до усвідомленого сприйняття і ставлення до соціуму. В основі валеологічного виховання – актуальні для людини потреби у соціалізації особистості: самозбереження здоров'я, оптимізація способу життя, адаптація, зміцнення, раціоналізація фізичних сил і діяльності, розширення психофізичних можливостей, професійні інтереси.

Оволодіння вчителями, вихователями та соціальними працівниками системою валеологічного виховання молодших школярів і суспільне творче використання її принципів у своїй роботі дає позитивні результати у процесі навчання та виховання учнів молодшої школи та, у першу чергу, сприятиме збереженню та зміцненню їх здоров'я.

Подальше дослідження передбачає розробку і впровадження програми суспільної діяльності соціального педагога та вчителя початкових класів до валеологічного виховання учнів, яка може бути основою проведення навчально-виховних заходів, спрямованих на формування фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я учнів молодшої школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко М. С. Поняття «валеопедагогіка» та «педагогічна валеологія» у психолого-педагогічній літературі / М. С. Гончаренко, С. С. Лупаренко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – №1(13). – 2010. – С. 30–38.
2. Кондратюк С. Інтегративний підхід до виховання у молодших школярів здорового способу життя : дис. ... канд. пед. наук. : 13.00.07 / С. Кондратюк; Сумський держ. педагогічний ун-т ім. А. С. Макаренка. – Суми, 2003. – 197 с.
3. Петрик О. І. Зміст освіти з основ здоров'я в початковій школі // О. І. Петрик, Р. О. Валецька // Пед. пошук. – 2010. – № 1. – С. 73–75.
4. Рибальченко С. Є. Упровадження здоров'язберігаючої технології «Паросток» : [програма] / С. Є. Рибальченко // Почат. навчання та виховання. – 2009. – № 25. – С. 15–27.
5. Суховесва Н. М. Формування здорового способу життя як актуальна проблема соціальної педагогіки // Наукові записки. Серія: Психолого-педагогічні науки (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / За заг. ред. проф. Є. І. Коваленко. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2008. – № 1. – 192 с.
6. Формування навичок здорового способу життя у молодших школярів в позакласний час / [авт.-упоряд. Л. Мазуренко]. – К. : Шкіл. світ, 2008. – 128 с.
7. Цись В. В. Здоров'язбережувальні технології як складова діяльності початкової школи / В. В. Цись // Таврійський вісник освіти. – 2009. – № 2, ч. 2. – С. 220–226.

Рецензенти: Мещанінов О. П., д.пед.н., професор;
Лебідь С. Г., к.пед.н., доцент

© Філіп'єва О. А., 2011

Дата надходження статті до редколегії 19.09.2011 р.